

MÚLTMENTŐ

A HOSSZÚHETÉNYI HAGYOMÁNYŐRZŐ EGYESÜLET KIADVÁNYA

Szellemi örökségeink

Az emberiség globális problémái a múlt század hatvanas éveiben rávilágítottak arra, hogy valamit tenni kell, mert az ipari termelés és a városiasodás végveszélybe sodorja az élhető Földet.

A környezetvédelmi mozgalmak mellett az UNESCO (Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos, és Kulturális Szervezete) is reagált, amikor 1970-ben elfogadta az *Ember és bioszféra* programját, majd 1972-ben a *Világörökség Egyezményt* (egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről)

Az épített és természeti környezet védelmét rögzítő egyezményt hazánk 1985-ben ratifikálta.

Nyolc magyar helyszín került eddig a nemzetközi listára. Budapest - a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrássy út, Hollókő ófalú és környezete, az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai, az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapát-ság és természeti környezete, a Hortobágyi Nemzeti Park - a Puszta, Pécs (Sopiana) ókeresztény temetője, Fertő és a tokaji történelmi borvidék (*vilagorokseg.hu*)

Már az egyezmény aláírását követően felmerült, hogy a védendő természeti és kulturális környezet mellett védeni, megőrizni kéne azt a nem tárgyiasult tudást, képességet, jel- és szokásrendszert is, amely általában nem kötődik konkrétan egy megőrzésre, védelemre érdemes természeti helyhez, épített helyszínhez, de egy adott csoport, közösség saját kulturális örökségének tekint, és ami nél-

kül szegényebb lenne az egyetemes kultúra.

A '72-es világörökség egyezményt az évek során továbbgondolták, több éves előkészítést kö-

vetően 2003-ban az UNESCO közgyűlése elfogadta a Szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezményt is.

(folytatás a 3. oldalon)

MÚLTMENTŐ

“Aki megírja szülőföldje történetét, az nagyobb és értékesebb munkát végez, mintha egyetlen történelmet írna. A hűség a szülőföldhöz a legnagyobb erő a táj felemelésére.”

/Kanyar József/

Kedves Olvasók!

Ötödik alkalommal olvashatják kiadványunkat. Remélem sokan várták, hogy újra kézbe vehessék!

Lakóhelyünk csodálatos természeti környezetén kívül gazdag népi kultúrával, hagyományokkal, tárgyi örökséggel rendelkezik. Ezen értékek megmentése mindannyiunk feladata, felelőssége, hiszen ezek nélkül "csak egy falu" volnánk hazánk térképén, megmentésük tesz minket egyedivé, különbözővé más falvak lakóitól.

Örökségünk megóvásának 24. órájában vagyunk, hiszen egyre kevesebben élnek azok közül az idős emberek közül, akiknek személyes élményeire, tapasztalataira támaszkodhatnánk múltunk megismerése során. Vigyázzunk rájuk!

Pedagógusként, édesanyaként feladatomban érzem, hogy megismertessem szülőfalum gazdag kincseivel a rám bízott gyermekeket, fiatalokat és saját gyerekeimet. Erre biztatom a Tisztelt Olvasót is, arra kérve, segítse egyesületünk és kollégáim munkáját! Járjon nyitott szemmel, vegye észre a körülöttünk levő értékeket, segítse, hogy mindannyiunk öröksége fennmaradjon, azt unokáink is láthassák, tapasztalhassák...

Az előző évek során, talán egy kicsit a MÚLTMENTŐ hatására egyre többen jelezték, hogy "kincset" találtak a padláson, pincében, szekrények mélyén, házuk melléképületében. Ezen értékek megmentése, közkinccsége folyamatosan van, köszönet érte a felajánlóknak.

Egyesületünk nevében köszönöm mindazoknak, akik írásaikkal, kutatásaikkal hozzájárultak idej kiadványunk tartalmához.

Köszönjük Lantosné dr. Imre Mária és Mód László írását, Szilvási Zoltánné és Csajkás Júlia kutatómunkáját, valamint Sebők János támogatását, aki képviselői keretéből hozzájárult a nyomdaköltségekhez.

Hosszúhetény, 2011. december 10.

Katonáné Gunszt Andrea
elnökségi tag

Egy százalék

Ezúton is köszönjük mindazok támogatását, akik jövedelemadójuk egy százalékáról az egyesület javára rendelkeztek.

Támogatóink jóvoltából 2010-ben a felajánlott 1%-okból 93.483 forintot utalt át számunkra az adóhatóság. Az összeget a tavalyi Múltmentő nyomdaköltségeire, 30.000 Ft-ot továbbképzésre, valamint a próbateremben a technikai eszközök tárolásához szükséges szekrény és színpadi kellék elkészítésére fordítottuk.

Köszönjük a felajánlást azoknak is, akik az idei évben rendelkeztek egyesületünk számára adójuk egy százalékáról. Idén ez az összeg 133.097 Ft. Az összeg felhasználásáról egyesületünk közgyűlése dönt majd.

Kérjük Önöket, ha egyetértene a céljainkkal, törekvéseinkkel rendelkezzenek továbbra is szervezetünk javára!

Rendelkező nyilatkozatot a **18325920-1-02** adószámunk feltüntetésével tudnak számunkra kitölteni, közvetlen támogatást a helyi Takarékszövetkezettől vezetett **50300020-10001181** számlaszámra tehetnek.

Köszönettel:

Hosszúhetényi Hagyományőrző Egyesület

Mi is így gondoljak...

Hogy megtaláljuk helyünket e táguló, végtelen, féktelen világban, kell valami biztos kapaszkodó. Kellenek szálak, erősek, amik összekötnek, eligazítanak bennünket, amik készségesen rendelkezésünkre állnak, ha a szükség úgy hozza, amik valójában ott rejtőzködnek szokásainkban, hagyományainkban, örökségértékünkben. Ismerni, ápolni, őrizni, velük élni szép kötelességünk.

Sokan vélekedünk, érzünk úgy, mint Bogádi Kiss György: "... Kicsúszott alólunk gyerekkorunk tarka világa, ez a mostani valahogy nem akar színesedni. Csak lármásabb lesz, ... nem érint embert: szót, arcot, kezeket."

Ami szűkebb pátriánkat, falunkat illeti, van remény. Hadd idézzem ismét a mára már végtelenben járó Gyuri bácsit: "Teremtő emberek, szépet csinálók, messzi emlékeztű erős hitűek fészke ez a völgy itt a Zengő alján, ... Nincs talán még egy ennyi szellemi kincset és a termést egybegyűjtve felmutató, az utánuk jövőkre tanítva hagyo falva Baranyának. Nincs egyetlen nyúl farknyi dallam, táncmotívum, mesetöredék, de még csak dülő- vagy ragadványnév, tájszó, történelmi emlékdarabka sem, amit értő szülöttei, vagy idehonosult szerelmesei ennek a völgynek veszni hagytak volna Nemes Jánostól máig."

Köszönet mindazoknak, akik szétesni látszó világunkban hittel, szeretettel erősítik ezen emberi közösségeket kovácsoló "szálakat", akik érintenek szót, arcot, kezeket, szíveket.

Adja Isten, szaporodjék számuk, meg azoké is, akik értik, segítik őket!

Jakab Józsefné

MÚLTMENTŐ

**A HOSSZÚHETÉNYI
HAGYOMÁNYŐRZŐ EGYESÜLET
KIADVÁNYA**

Székhelye:

7694 Hosszúhetény, Verseny u.9.

Telefon: 72/490-827

nepiegyuttas@hosszuheteny.hu

http://hagyomanytanc.12web.hu/

Szerkeszti az egyesület.

Felelős szerkesztő: Papp János

A címlapterv Marsai Ágnes munkája

Készült Pécsen, Molnár Csaba

nyomdájában

TAGSÁGUNK

Agrinás Zsuzsa
 Bakóné Poór Gabriella
 Balázs László
 Bertalan Éva
 Bocz Orsolya
 Budai Réka
 Csák Beatrix
 Csák József
 Csák Józsefné
 dr. Csörnyei Iászló
 Dallos János
 Dallos Jánosné
 Dallos László
 Dallos Veronika
 Darócziné Paskó Bettina
 Ferencz Tamás
 Füzi Gyula
 Gasteiger Ferenc
 Glock Ákos
 Guzi Henrietta
 Györfy Attila
 Hollósi Béla
 Horváth Csaba
 Horváthné Göndöcs Gabriella
 Horváth Laura
 Ignác Melinda
 Illés Márk
 Jakab Józsefné
 Kalányos János
 Katona Zoltán
 Katonáné Gunszt Andrea
 Keserű Árpád
 Kruzsely László
 Kruzsely Lászlóné
 Kruzsely Cecília
 Lajos Liliána
 Lázár István
 Lázárné Szabó Emese
 Magyar Zsolt
 Márton Éva
 Márton Istvánné
 Molnár János
 Nagy Péter
 Papp János
 Pappné Pintér Ilona
 Poór János
 Poór Jánosné
 Radó Miklós
 Radó Tihamér
 Schätl Zsolt
 Spéth Róbert
 Tóth Bence
 Tóthné Göndöcs Zsuzsa
 Varga Antalné
 Varga Dóra
 Zugfil Richárd

Szellemi örökségeink

(Folytatás a címlapról)

A megállapodáshoz 2004 óta folyamatosan csatlakoznak a tagállamok. Magyarország – meghozva az ehhez szükséges törvényt – harminckilencedikként, 2006-ban lépett az egyezményt aláíró államok sorába. Az egyezmény célja a szellemi kulturális örökség megőrzése, az érintett közösségek szellemi örökségének tiszteletben tartása, az örökség jelentőségének tudatosítása helyi, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

Aláíróként hazánk is vállalta, hogy számba vesszük, nyilvántartjuk, archiváljuk, hozzáférhetővé tesszük mindazokat az ismereteket, amelyek az élő közösségekben tudásként megnyilvánulnak, melyek meghatározzák az érintett közösségek, csoportok és egyének identitását.

A szellemi kulturális örökség többek között az alábbi területeken nyilvánul meg: szóbeli hagyományok és kifejezési formák (nyelvek) tradicionális előadóművészetek (pl. kínai, japán ősi színház), társadalmi szokások és rítusok, ünnepi események, a természettel és a világegyetemmel kapcsolatos ismeretek, valamint hagyományos kézműves termékek, azok előállításához szükséges ismeretek és készségek.

A mindenkori kulturális miniszter feladata a szellemi kulturális örökségvédelem nemzeti rendszerének felügyelete. Ezt 2009-től a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum szervezeti egységén, a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságán keresztül látja el. A kultúráért felelős tárcavezető felhívása alapján, Magyarországon nemzeti szintű leltár készül az érintett közösségek bevonásával. Első lépésként az egyes közösségek, csoportok vagy egyének azon szellemi javait kívánják összegyűjteni, dokumentálni és közismertté tenni, amelyeket a közösségi emlékezet és tudás részeként, mint élő örökséget ismernek és gyakorolnak. Mind ebben számítanak az érintettek kezdeményezésére, egyetértésére és részvételére.

"Vegyék számba élő vagy még feleleveníthető örökségüket, nemzedékeken át öröklődő szokásaikat, kifejezési formáikat és hagyományos ismereteiket. Ezek közül jelöljék ki azokat az elemeket, amelyeket a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékébe való fölvételre javasolnak." (részlet a miniszteri felhívásból)

Ha végiggondoljuk, rájövünk, hogy mennyi minden van körülöttünk, amit természetesnek tartunk, benne élünk, nap, mint nap találkozunk vele, mások meg csodálattal, elismeréssel szólnak róla.

Mennyi elismerést kaptunk már táncainkra, dalainkra, népviseletünkre! A messziről jövők közül hányan beszéltek irigykedve arról a természeti környezetről, amely körülvesz minket, vagy azokról a visszatérő eseményekről, amelyet a faluközösség vagy egyes csoportjai évről évre megélnek. Hagyományok, amelyeket *"nem mi őrzünk, hanem amelyek megőriznek minket."* (Andrásfalvy Bertalan)

Itt van a Bányaváros is, (részletesen a 6. oldalon Mőd László írásában) amely szokásrendjében, rítusában szintén különleges és Hetényre, a hetényi emberek húsvéti szokásaira jellemző. Aki részt vett rajta, "és nem csak a bulit látja benne" – ahogy Gajdócsi László megfogalmazta – az érzi, hogy különleges atmoszférája van annak, ahogy az egymást vidáman üdvözlők népesedő serege lassan elhalkul, és gondolatba, imába merül néhány percre.

A témában otthonosan mozgó szakemberek javaslatára ezt a hetényre jellemző szokást szeretnénk elsőként felterjeszteni a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére.

A jegyzékbe 2010-ig a következő kulturális örökségek kerültek eddig: Busójárás Mohácson (A Busójárás 2009 őszén felkerült Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listájára is!). A Népművészet Mestere díj kitüntetettjeinek tudása és tevékenysége. A kunsági birkapörkölt karcagi hagyománya. Élő hagyományok Kalocsa kulturális terében: hímzés, viselet, pingálás, tánc.

A mezőtúri fazekasság. A magyar solymászat. A halasi csipkevarrás élő hagyománya. A Matyó örökség - a hímzés, viselet, folklór továbbélése. A pünkösdi templomdíszítés Mendén. Tikverőzés Mohán - maszkos, alakoskodó farsangi szokás.

Az Emmausz járás húsvéti népszokása Bólyban.

A jegyzékre kerülést alapos előkészítő munka kell, hogy megelőzze, melyhez a pécsi néprajzi múzeum is segítséget nyújt. Az előkészítés során szerzett tapasztalatok segítenek majd abban, hogy más szellemi örökségünk is (pl. a tájnyelv, a népviselet és az ahhoz kötődő tudás, az itt készülő ételek stb.) is látótérbe kerüljenek és felkerülhessenek a listára.

Egyesületünk évek óta gyűjt helyi dokumentumokat, melyhez sok segítséget kaptunk Olvasóinktól.

Kérjük, abban is segítsenek, hogy létrehozassunk egy Helyi szellemi értékek tárá, amelyből az országosan is jelentőseket majd közösen javasolhatjuk a nemzeti listára!

Papp János

EGYESÜLETI HÍREK

“Régijó Tánc” címmel Tánc-világnapi gálát rendeztek a Pécsi Nemzeti Színházban május 2-án, melyre együttesünk is meghívást kapott. A Déli Kapu Folklórszövetség gálaestjét *dr. Andrásfalvy Betalan* köszöntője nyitotta meg. A mieinken kívül a Mecsek, a Misina, a Tanac, a komlói Pöndöly valamint a szekszárdi Bartina Néptáncgyűttes, a bátai Sárköz Néptáncgyűttes, a siklósi Pelikán, és a kaposvári Somogy táncgyűttes lépett fel a kétórás műsorban.

Utánpótlás csoportunk a Talicskaolimpán és a mozi udvarán Gördülő Napon mutatkozott be május második felében Lázárné Szabó Emese vezetésével.

Egyik legrégebbi tagunk Poór János 60. születésnapját ünnepeltük június 7-én.

A Püspökszentlászlói Búcsún az arborétum színpadán mutatta be együttesünk legújabb koreográfiáját, melyet Papp János az együttes vezetője állított össze.

Egyesületünk harmadik alkalommal rendezte meg a Népviselet Napját augusztusban. *Radó Tihamér* a csoport régi táncosa

páratlan népviseletgyűjteménnyel rendelkezik, melyet ez alkalomból a nagyközönség is megismerhetett. Megtiszteltetés volt számunkra, hogy településünk képviselői ezen a napon adták át *dr. Andrásfalvy Bertalannak* a Díszpolgári címet.

A délutáni műsorban a Daloskörrel és a vendégeként érkező Hetini dalosokkal adtunk közös műsort a moziudvaron.

Szeptember 3-án Pécssett, a Hauni napra kaptunk meghívást, ahol két táncal szerepeltünk.

Szeptember végén a Határon Túli Magyarok Fesztiváljának keretében együttesünk vendégeként falunkban is szerepeltek a tordaszentlászlói táncosok. A szentlászlói együttes Erdélyt képviselte a huszadik alkalommal Pécssett megrendezett fesztiválon. Az ottani program mellett vendégeinket megismertettük Pécs és Hosszúhetény nevezetességeivel. Erdélyi barátaink felléptek a szüreti felvonulás programjában, este pedig táncaikkal színesítették a szüreti bál forgatagát.

Októberben megyei konferencia házigazdái voltunk. A szakmai tanácskozásnak az országban kevésbé ismert baranyai magyar táncfolklór volt a témája. A helyszínt a szervezők nem véletlenül tették Hosszúheténybe, hiszen nálunk jelentős múltja van a táncos szokások ápolásának. Neves előadók mellett (*dr. Andrásfalvy Bertalan, dr. Felföldi László, Varga Sándor, Begovác Rózsa*) fiatal kutatók és néptánc oktatók mutatták be az elmúlt években készült dolgozataikat.

A program részeként, a hetényi táncokról *Kirch Zoltán*, a rezes bandák szerepéről *Deáky Péter*, a hetényi viseletről *Radó Tihamér* tartott érdekes összefoglalót.

A konferenciát kétnapos tánctanulás követte, melyre a szomszédos megyékből is érkeztek érdeklődők.

Október 15-én részt vettünk a Pécsvaradi Leányvásár programjában, melyen *Papp János - Keserű Árpád: Bárcsak mindig úgy volna* c. koreográfiáját mutattuk be.

Egyesületünk is díszített karácsonyfát a civil szervezetek karácsonyfa kiállítására, melyet felajánlottunk a rászorulóknak.

Augusztus elején együttesünk erdélyi meghívásnak tett eleget. A tordaszentlászlói táncsoprot meghívására, az ottani falunap programjában léptek fel táncosaink és zenészeink.

A falunapi bemutatón túl Kolozsvár nevezetességeit, és a tordai sóbányát is megtekintettük, valamint kirándultunk Torockóra és a Tordai-hasadékba. A kép a Király-hágón készült.

Egy magángyűjtemény bemutatása kapcsán

Tőlünk is lehet tanulni

Elhangzott 2011 augusztus 14-én a Népviselet Napja alkalmából rendezett népviselet kiállítás megnyitóján.

A népművészet egyetlen ágának sincs olyan meghatározó jelentősége, mint a viseletnek. A hazai öltözködésről az első híradások a 16-17. századból ismertek, bár ezek inkább a főúri öltözet típusokat és a foglalkozásokhoz kötődő öltözet együtteseket örökítették meg.

A 19. század elején a reformkori nemzeti törekvésekkel párhuzamosan a viseletet, a nemzeti öltözködés, a "nemzeti ruha" megkülönböztető jellemzőjeként értelmezték. Az első magyar tudományos folyóirat a Tudományos Gyűjtemény – amely havonta egyszer jelent meg Pesten 1817-1841 között –, természet-, társadalomtudományi és irodalmi tanulmányok mellett elsőként közölt forrásértékű adatokat a népi kultúratáji eltéréseiről, a népszokásokról és a viseletekről egyaránt.

A Fényes Elek által 1846-ban útjára indított "Magyar föld és népei..." c. statisztikai és történeti folyóirat már kifejezetten céljának tartotta a Magyar Birodalom sajátosabb népviseleteinek számbavételét. Itt említeném meg, hogy a "népviselet" elnevezés is e fenti folyóiratban jelenik meg először. A 19. századi baranyai leírások így pl. Haas Mihály: Baranya, valamint Hölbling Miksa: Baranya vármegyének orvosi helyirata (mindkettő 1845-ben jelent meg) már említésre méltónak tartja a Pécs környéki katolikus magyar falvak öltözködését és szöttek kultúráját. Haas Mihály ezt írja a magyarokról: "... Asszonyaik és nagyobb leányaik igen szorgalmatos szövők, fonók. A' leány, ki fonni, szőni nem tudna, férjet alig kapna..." Hölbling Miksa észrevette, hogy "... A' fejrécseledeknel eddig fejér vászonszoknya volt a divat, mellyet ezer redőbe szoktak hajtogatni. Most már a' korszellem hatalmas szózatát ezek is megérték, 's rohanva haladnak, azaz, vetélkedve szerzik a' tarkábbnál tarkább szöveteket mellényeknek is ugyan, de leginkább mégis szoknyáknak...A' leányok hajadon fővel járnak, mellyről a' pártának vagyis széles piros selyem szalagnak elmaradni nem szabad."

A 19-20. század fordulójára kialakulnak a néprajzi kutatás szakterületei és a néprajz intézményei. A leíró jellegű vizsgálatoknak nagy lendületet ad a millennium. Ennek jegyében készült el 1896-ban Várady Ferenc: "Baranya múltja és jelenje" c. kétkötetes munkája, amely a vármegye történelmi múltja, ipara, mezőgazdasága mellett részletes kitekintést ad Baranya népeiről, viseletükről és szokásaikról.

Várady elsősorban a dekoratív jegyek alapján összevontan jellemzi a szabolcsi, somogyi, vasasi, bogádi, romonyai és a hetényi öltözetek jellemző jegyeit. Kitér a megfigyeléseit a későbbi kutatások igazolták. A Pécs környéki egykori katolikus magyar falvak, Mecsekszabolcs, Somogy, Vasas, Hird, Hosszúhetény, valamint Kozármisleny, Bogád, Romonya, Ellend, Pereked, Berkesd, Szilágy, Martonfa, – délebbre Egerág és Kishe-

rend ugyanis a kelet-mecsekalji csoport részeként néprajzi kistájbán egységet alkotott. Az előbbiekkben felsorolt falvak korábban nagyrészt házassági kapcsolatban álltak egymással. Az emberélet fordulóihoz (keresztelés, házasság, halál) kötődő szokásaikban sok hasonlóság tapasztalható, táncos-énekes hagyományaik rendkívül gazdagok. Berze Nagy János az 1930-as években több dramatikus szokást, a Luca-napi kotyolást, a betlehemezést, a pünkösödölést, stb, valamint alakoskodó népszokást gyűjtött Hosszúhetényben. E kistáji egységből a szakkutatás kiemelkedőnek tartja Hosszúhetényt, nemcsak a folklór: táncos és énekes hagyományaival, hanem szöttek kultúrájának sajátosan artikulálható gazdagságával. A hagyományőrzést az 1930-as években kibontakozó Gyöngyösbokréta mozgalom is elősegítette.

Nem véletlen, hogy 2002-ben a budapesti Hagyományok Háza megbízásából készíthettünk filmet Papp János szervezésében a hetényiek hagyományőrzéséről és viseletük gazdagságáról. Nagy örömmre szolgált, hogy az öltözeteket a helybeliek részvételével mutathattam be Bocz Árpád magángyűjteményében, a későbbi tájházban. A gonddal megőrzött, kivételesen szép hetényi viseletről készült film méltán aratott sikert.

A hat éve a népi együttes tagjaiból alakult Hosszúhetényi Hagyományörző Egyesület ez alkalommal *Radó Tihamér* magángyűjteményének bemutatásával rendezte meg harmadik alkalommal a viselet napját. Hosszúhetényben a hagyományörzés folyamatosságáról elsősorban az egyesület, a helyi népi együttes gondoskodik. Műsoraikkal már az ország határain túl is többször szerepeltek.

Györfly István a kiváló néprajztudós, a Pázmány Péter Tudományegyetemen az első néprajzi tanszék, valamint számos intézmény megszervezője szenvedélyesen kutatta a néphagyomány és a nemzeti művelődés viszonyának kérdését. 1939-ben az azóta négy kiadást megért A néphagyomány és a nemzeti művelődés c. kiadványában így fogalmaz: "... Valami alacsonyrendűség érzése vett erőt rajtunk. Nem becsüljük azt, ami a mienk. Kapva kapunk mindenben ami idegen, ami "európai" Pedig Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapítottuk az európai művelődést."

Napjainkban is aktuális gondolatai a hetényi hiteles hagyományápolás kapcsán jutottak eszembe. Európának Hosszúheténytől is van mit tanulnia.

A színvonalas bemutató megrendezéséért szívből gratulálok a magángyűjtemény létrehozójának Radó Tihamérnak, a Hosszúhetényi Hagyományörző Egyesületnek és a kiállítás szervezőinek!

Lantosné dr. Imre Mária

Mód László:

Bárányles

Magyarország részben vagy teljes egészében katolikus településeinek az arculatához szorosan hozzátartoznak azok a szakrális kisemlékeknek nevezett építmények (kápolnák, szentek szobrai, határbeli keresztek stb.), amelyek a környezet bizonyos elemeit vallásos tartalommal ruházzák fel, helyszínt nyújtanak különböző vallásgyakorlási formáknak, illetve önmagukban is lehetnek ihletői egyházi szertartásoknak. A feszületek mellett elhaladva általánosnak számított a kereszttetés, kalapemelés, amely gyakran rövid fohással, könyörgéssel párosult. Kultushelynek számítottak a keresztek a gyalogos búcsújárás idején is, mivel a búcsúsok az útjukba eső emlékeknél megálltak, közös imát végeztek, esetleg rövid pihenőt tartottak. Katolikusok körében elterjedt az áldozócsütörtök hetében tartott kereszttetés, amikor a hívek felkeresték az út menti feszületeket, és ájtatosságot végeztek előttük.

Kevés olyan kereszt található a Kárpát-medence falvainak, városainak a határában, amelyekhez napjainkban is élő, az adott közösség tagjai által gyakorolt hagyományok kapcsolódnának. Ezek közé tartozik a Zengő gerincén található feszület, ahova minden esztendőben húsvétvasárnap hajnalban hosszúhetényi férfiak, fiúgyermekek zarándokolnak fel. Tüzet raknak, pirka-datkor pedig felkeresik a keresztet, melynek talapzatánál gyertyákat gyújtanak, az emléket pedig az erdőben szedett virágokkal (hóvirág, szentgyörgyvirág) díszítik. Rövid ájtatosságot követően visszaindulnak a faluba, a résztvevők egy csoportja pedig a szőlőhegy felé veszi az irányt, ahol a borok kóstolása mellett elfogyasztják az otthonról hozott húsvéti ételeket (főtt sonka, torma, tojás, kalács stb.).

Nem tekinthető véletlennek, hogy a népszokásról Bálint Sándor (1904-1980) szegedi néprajztudós a Karácsony, húsvét, pünkösöd című munkájában is megemlékezett, aki a következő rövid leírással szolgált: "Hosszúhetény Baranyának egyik középkori gyökerzetű magyar szigete. A férfinép húsvét éjszakáján nyilvánvalóan sokkal gazdagabb, de föltétlenül szakrális jellegű régi hagyomány nyomán, talán még napjainkban is egyenként fölszállingózik a Zengő tetejére. Itt tüzet gyújtva, várják a napkeltét. Sajnos, a szokásról többet nem sikerült megtudnunk. Még csak annyit hallottunk, hogy egy falubeli fiatal pap ott fönt a hegyen, várakozás közben gyóntatott is."

Különlegessége a faluban és most már annak határain túl is "Báránylesnek" nevezett szokásnak az, hogy a település lakossága kisebb létszámban ugyan, de az 1970-es és az 1980-as években is gyakorolta. Feltételezhető, hogy nem az 1990-es években újjáélesztett, felelevenített hagyományról van szó, hanem folytonos, kontinuus gyakorlatról beszélhetünk, ami a kommunizmus nem éppen toleráns évtizedei alatt is létezett.

Mind a mai napig az ismeretlenség homálya fedi a népszokás kialakulásának körülményeit, jöllehet az egyházi források több alkalommal is megemlékeznek arról a határbeli keresztről, amely a Zengő gerincén helyezkedik

el. Szerkezetileg két részre tagolódik: egy homokkő talapzatra és az ezen álló vas feszületre, amelyet a helybeliek másodkeresztnek neveznek. Magyar nyelvű felirata még jól olvasható, de a német már megfejthetetlen.

**"Meváltónk
Imádásra alapított
(német szöveg)
1875
Bocz János és neje
allapítványi keresztje"**

1797-ben már állt egy feszület a Zengőn, amelyet gróf Eszterházy püspök emelt, ám nem tudjuk biztosan, hogy előzménye lehet-e a napjainkban is létezőnek. A források szerint 1875-ben egy Guiscard Vince nevű személy alapított kőkeresztet a hegyen, amelyre 1918-ban Bocz János 50 korona értékben alapítványt tett, az emlék pedig átkerült a hosszúhetényi egyházközséghez. A Bocz familia emlékezete az egyik családtag első világháborúból történő szerencsés hazatéréséhez kapcsolja a kisemlék felállítását, ám valószínűbbnek tűnik egy már meglévő feszület felújítása, kultuszának folytatása, amire az alapítvány anyagi lehetőséget is biztosított. A kereszt tiszteletében a hálaadás motívuma a későbbiek során is megragadható, mivel a hosszúhetényi férfiak egy csoportja a második világháború követően hasonló célból kereste fel az emléket.

A bárány húsvéti megjelenése köré szerveződő népszokások Hosszúhetényen kívül a Kárpát-medence más tájegységeiről is ismertek. Húsvét hajnalán az erdélyi evangélikus szász ifjúság kivonult a magaslatokra, hogy a fölkelő Napban a húsvéti bárányt megpillantsák. Egy budaörsi hiedelem szerint a Nap háromszor ugrik örömben és megjelenik benne az állat. A csíksomlyói búcsún a moldvai csángók egy csoportja, igaz ugyan, hogy

pünkösdkor, de még napjainkban is várja a napfelkeltét, hogy megpillanthassa a Napban a szentlelket galamb képében, ami az archaikus naptisztelet maradványaként is értelmezhető.

Fontos szerepet töltenek be az adott szokásrendszer elsajátításában a szokáseseeményeket magyarázó szövegek, amelyeknek a létrejötte mögött nyilvánvalóan a kíváncsiság, az ok-okozati összefüggések keresése húzódik. A történet egy-egy cselekmény magyarázatára utólag is létrejöhetett, amelynek szép példáját szolgáltatják a "Bárányles" résztvevőitől gyűjtött szövegek. Két típusba sorolhatóak, amelyek közül az első csoportot képviselő Bocz János személyéhez és a vele történt csodához kapcsolják a rítus kialakulását. A történetekben felbukkan a húsvéti bárány, amely segítséget nyújt a bajba jutott embernek, akinek megmutatta a hazafelé vezető utat, így megmenekült a viharból. A másik csoportba sorolható szövegek helybeli, a második világháborúban harcoló katonák szerencsés visszatéréseivel magyarázzák a szokás kialakulását. *Gáspár János* egyike volt azoknak, akik 1945 után hálaadásból kezdtek feljárni a Zengőre húsvétvasárnap hajnalban: *"A 40-es években voltam először. Felmentem azért is, mert hazakerültem. Akik vótunk egymás között katonák, megfogadtuk, hogyha hazakerülünk, akkó felmegyünk húsvét hajnalba a Zengőre a köröszthöz."*

"Aki háborúba vót és hazakerült, nem esött fogságba vagy nem pusztult ott el. Akko kiment. Az Isten hazasegített, nem pusztult el az ember, mert nagyon nagy szenvedések között voltunk."

Egy-egy szokás vagy egész szokásrendszerek működtetésében meghatározó szerepet játszanak azok az egyének, akik részleteiben ismerik az adott rítus forráskönyvét, elemeit, amelyek segítségével meg tudják valósítani a szokáseseeményt. A szokást gyakorló közösség tagjai alapvetően a helybeli férfiak, fiúgyermekek közül kerülnek ki, akik évről évre eltérő létszámban képviselik magukat. Íratlan szabálynak számít, hogy nők nem vehetnek részt, ám szinte minden évben akad egy-két kíváncsiskodó, aki felmegy a Zengőre húsvétvasárnap hajnalban. Az egyik résztvevő az 1980-as évek eleje óta készít feljegyzéseket a létszámról, amelyet az adott esztendő időjárási viszonyai, ezzel összefüggésben az ünnep időpontja, naptári helye nagy mértékben befolyásol. Adatainak elemzése alapján elmondható, hogy az 1980-as évek elejétől egy-két esztendő kivételével folyamatos növekedés figyelhető meg. 1981-ben még csak hatan mentek fel a Zengőre, 2002-ben viszont a résztvevők száma már meghaladta a 70 főt. A helybeliek különböző okok miatt vállalkoznak arra, hogy húsvétvasárnap hajnalán útnak induljanak. Vannak, akiket a kíváncsiság vezérel, mások a több generáció óta létező családi hagyományt folytatják, ápolják. Az 1940-es évek végén a katolikus egyház is bekapcsolódott az eseményekbe, mivel a helyi káplán a Zengőn gyóntatott és áldoztatott is.

A szokáseseemények megvalósításában a különböző szimbólumok alapvető szerepet játszanak, amelyek meglehetősen változatos formában és alakban illetve jelentésben bukkanhatnak fel. A "Bárányles" cselekményrendszerében a Zengő gerincén álló feszület, a húsvéti ételek, a gyertya illetve az erdőben gyűjtött virágok tartoznak ebbe a csoportba, amelyeket a résztvevők különböző módon értelmeznek. A szokásmagyarázó szövegekben szereplő

bárány is a szimbólumok közé tartozik, habár konkrét megjelenésével nem számolhatunk a rítus keretei között. A jelképek többsége szoros kapcsolatba hozható a húsvéti ünnep jelentésével.

Egy-egy közösség ünnep alkalmával meghatározott szabályok szerint szervezi meg a térstruktúrát.

Az egyéni térhasználat is szerepet kaphat ilyenkor, de csak akkor, ha nem sérti meg a közösség által elfogadottat. A szokáshoz kapcsolódó térhasználati gyakorlat három részből épül fel, amelyek közül az első egységnek a faluból a tűzrakás helyszínéig tartó útszakasz felel meg. Személyenként, családonként ennek hosszúsága eltérő lehet, mivel a résztvevők különböző távolságra laknak a helyszíntől. Többségük nem egyenként, hanem kisebb-nagyobb csoportokban teszi meg az utat. A második szakasz a tűzrakás helyszínétől a hegygerincen álló feszületig tart, amikor az összes résztvevő egy csoportot alkot, habár az erdőben szétszóródva gyűjtik a virágokat (hóvirág, szentgyörgyvirág). A befejező szakasz a feszülettől a lakóhelyig terjed, amelynek során a résztvevők ismét kisebb-nagyobb csoportokra szakadnak. Vannak, akik felmennek a Zengő csúcsára, a kilátóba, míg mások egyenesen hazafelé veszik az útirányt. Akadnak olyanok is, akik a szőlőhegyen keresztül térnek vissza a faluba, ahol eleget tesznek a szőlősgazdák meghívásának. A szokás időszereketét alapvetően a napszakok változása osztja két szakaszra, a központi elemnek ebben a vonatkozásban a napfelkelte tekinthető, ami egyfajta elválasztó szereppel rendelkezik.

A szokáseseemény tartalmaz olyan nem testi szükségleteket kielégítő szimbolikus mozzanatokat, amelyek a szent és profán terekhez kapcsolódnak. Szembetűnő a különbség, ha a tűz körül várakozó, melegedő résztvevők gesztusait összehasonlítjuk a kereszt körül megfigyelhetőekkel, amelyek között a katolikus vallásgyakorlási formák (kalapemelés, letérdelés, keresztvetés stb.) jelennek meg.

Összességként elmondható, hogy a "Bárányles" a faluközösség szokás- és hiedelemrendszerében húsvéti nap- vagy hajnalvárás-ként funkcionálhatott, melynek középpontjában a Feltámadt Krisztust jelképező bárány áll. A szokáseseemény a későbbiek során a Zengő-hegy gerincén található feszület tiszteletére helyeződhetett át, ami sok hasonlóságot mutat az út menti vagy határbeli keresztetekhez kapcsolódó vallási gyakorlattal. Fennmaradásában, továbbélésében feltehetőleg fontos szerepet játszott a világháborúból hazatérők hálaadó gesztusa, amely újabb jelentésrétegeket kapcsolt hozzá. A rítushoz számos olyan jelkép kapcsolódik, amelyek különféle üzeneteket közvetítenek a résztvevők illetve a kívülállók felé. A népszokás közösségteremtő és -fenntartó ereje, szerepe miatt mindenféleképpen alkalmas lehet arra, hogy a nemzeti szellemi kulturális örökségjavak közé kerüljön, ami hozzájárulhat fennmaradásához is.

Felhasznált források és irodalom:

Bartha Elek: Vallásökológia. Debrecen, 1992

Bálint Sándor: Karácsony, húsvét, pünkösöd. Budapest, 1976

Historia Domus Parochiae Hosszuheteniensis

Historia Domus Parochiae Püspökszentlászlóiensis

Réthely János: Útmenti keresztetek Keszthely környékén.

Ethnographia XCV. 53-79. 1984

Tánczos Vilmos: A moldvai csángók pünkösöd hajnali keresztútjárása a Kis-Somlyó hegyen. In: Asztalos Anikó szerk. Haza-jöttünk... Pünkösöd Csíksomlyón. 40-47. Budapest, 1992

Amikor még tartottak állatokat Hosszúhetényben...
Egy tehenes szekér a Petőfi u 5. számú ház udvarán,
ahol egykor kovácsműhely is működött. A kép elő-

terében Dallos Gáborné Kis Radó Katalin, a bakon fia
Dallos Sándor. A másik kép az Iskola utca 54-ben
készült az ötvenes években. Kiss Mihály és malackája.

Hosszúhetényi ruházati bolt a hatvanas években. (Fő u. 82. Sarkadi Olivérék háza) A bolt épülete eredetileg
Wéber (Várszegi) János tulajdona, melyben kocsmá és mészárszék működött. A kocsmá, amelyet 1948-ban állami-
sítottak húshagyó keddi batyubálgjairól volt híres. Az elvétel után Tsz magtárt alakítottak ki belőle, majd 1952-
től a Baranyaker, később az ÁFÉSZ ruházati boltként üzemeltette. A képen két eladót tudunk azonosítani. A bal
oldali férfi Szőke Tibor, mellette Baumingerné Óbert Annuska. Felismeri valaki a jobb oldali eladót?

Az egykori épület a Petőfi u. 2 sz. alatti ház helyén. Hajdan malom, majd kocma, vegyeskereskedés, mészárszék. Egymást váltó tulajdonosaik után Szuppán-malom, Thomatz vendéglő, Eckhardt kocma, hentesüzlet és mészárszék. A kocma évente több bálnak adott helyet működése során.

A hosszúhetényi labdarúgó csapat 1959-ben a lovászhetényi pálya mellett, egy járási bajnoki mérkőzés alkalmával. A csapat tagjai: Takács László, Bocz Ferenc, Molnár László, Áman Mihály, Lovig János, Lázár Ferenc, Egri József, Villányi István, Gálosi József, Kovács István, Miklós Vilmos. Szakosztályvezető Miklós Imre. A képen még látható ifj. Miklós Imre és a jobb oldalon az akkori edző. Tudja valaki a nevét? Írja meg nekünk!

Rozika néni szöttesei

Olvastam Rozika néni süteményreceptjeit, mesélték róla, hogy milyen ügyesen főzött a lakodalmakban, de azt hogy a szövésben is jártas, Bocz Gyuri bácsitól tudtam meg. 2007 februárjában jártam nála. Megmutatta a szötteseit, és mesélt a szövésről, erről a régi falusi élethez tartozó téli elfoglaltságról.

Szabó Sándorné Rab Rozália 1923-ban született Ormándon. Ma a Fő utcában él lánya családjával, unokái és dédunokái körében. Egyesületünk nevében ezúton is jó egészséget kívánok Rozika néninek!

A több mint négy éve történt beszélgetés egyes részleteit az alábbiakban szeretném megosztani kiadványunk olvasóival!

– Rozika néni! Mikor, kitől tanult meg szőni?

– Fiatalon, még fiatalon, lány koromban. A nagymamától, meg anyikámtól. Ők nagyon tudtak szőni, de azokat a mintákat már én nem tudtam olyan jól, csak az egyszerűbbeket.

– Mikor szoktak szőni?

– Ilyenkor, télen februárban. Mer' novemberben elkezdtek a kendert fenni, ha kenderből szöttek. Ha meg pamukosat, azt úgy vették. És akkor elkezdtek novemberben fenni, egész karácsony - januárban. Akkor februárban kezdtek szőni.

– A kendert is vették?

– Nem, azt itt természetették, mindenki saját maga. Nagy hagyománya volt akkor a kendernek. Aki parasztházhoz tartozott, ott mindenkinek volt kenderje. Kint a földön. Olyan helyre vetették, akinek volt földje, rétnek mondtuk, ahol a kaszálónk volt. Mocsilának mondtuk, ahol kiázatták a kendert. Mikor kiázott megmosták, kiszáradt, akkor nyáron mikor nagyon meleg volt elkezdtek a kendert tilóni. Mikor azzal végeztek a gerebennel kifésülték. Ami szép szálas volt, abból fonták a vékony szálát, vékony fonalat. Ami meg vastagabb volt – csöpünek mondták – abból fonták a vastagabb szálát. Abból lett a zsák, meg a pacsker alá a vászon. Régen pacskerban járt a jónép. Azzal talpalták, foltozták meg.

– A botost?

– Úgy, úgy! Szárasnak mondták a botost. Volt a zokni, a vastagot meg botosnak mondtuk.

– A szövőszéket fel kellett vetni, ami – úgy hallottam – igen nagy munka volt, besegítettek egymásnak az asszonyok?

– A rokkán megfont fonalat egy keretre vetették fel, amit a gerendához meg a földön egy vastag deszkához rögzítettek. Abban forgott egy keret, rámanak hívták. Ormándon,

ahol én születtem, nekünk volt ilyen keretünk. Nagyon sokan jártak hozzánk a fonalat felvetni. Több métert is felvetettünk. Harminc métert is. A fölvetésnél egy asszony kellett, aki állandóan, szépen hajtogatta, csak mikor a szövőszékre, a hengerre vetették föl, oda kellett több asszony. Rokonok, szomszédok eljártak egymáshoz. Minden háznál volt rokka. Estéknél nem volt tévé, se rádió. Eljártak egyik a másikához. Este tíz órakor is fontak, pödörték. Lámpával, mert akkor még villany se volt.

– A kenderszálat tehát maguk készítették. A pamutszálat hol szerezték be?

– Azt a boltban lehetett venni. Bubának mondták. Volt, aki 10 bubát is megvett, mert tudták, hogy egy bubából hány méter jön ki. Azt fölvetették, vagy azzal szöttek. A piros fonalat is úgy vettük. A finomabb kenderből meg pamukból lepedőt, asztalterítőt, konyharuhát, törülközőt, meg alsószoknyát készítették. Az mind ilyenből volt.

– Ha valaki férjhez ment, mit illett vinnie hozományba?

– Mindent! Még a férjének gatyának valót is. Mindenből tizenkettőt. Konyharuhából, törülközőből, terítőből. Ez volt a szokás, mindenből tizenkettőt, ez volt a hozomány.

– Ez nem is lehetett kis munka! Mennyit szöttek meg egy-egy télen?

– Sokat! Sokat! Volt, hogy 50 métert is.

– Akkor mennyi időt töltöttek naponta szövéssel?

– Volt, aki egész nap. Ellátták a reggeli munkát, mert a parasztháznál voltak állatok. Meg nem csak a parasztháznál. Egy volt, aki nekilátott főzni, hogy ebéd legyen. A másik csak ült és csinálta délig. Ahhoz, hogy valaki folyamatosan tudjon szőni, vetelőre fel kellett csavarni, csévölni a szálát. Én mikor kislány voltam sokat

csévőtem. A nagy rokkán, mint mikor fonnak. Arra kellett rátenni a csépálcát, csépet ami bodzából volt, mert annak lyukas a közepe. Arra tekertük fel a fonalat. Aztán beletettük a vetélőbe. Vót, hogy harmincat is készítettünk, úgy élveztük. Akkor ugye, akik szőttek azoknak ezt nem kellett, azok szőhettek folyamatosan.

– Milyen széles anyagot tudtak szőni ?

– 50-60 centit. Szőttek olyan lepedőt, amit csak középen kellett összevarrni. Az szélesebb volt. Két szélből volt. Ami keskenyebb felvetés volt azt három szélből varrták össze. Szalmazsákhhoz is úgy szőtték meg a vásznat, négy szélből készült.

– Rozi néni azt mondta korábban, hogy decemberig csak fontak, és január- februárban kezdtek csak szőni...

– Igen. Karácsony után lehozták a padlásról a szövőszéket és tavaszig szőttek. Volt, aki húsvétkor is szőtt.

– Egy télen csak egyszer vetették föl a szövőszéket?

– Hát nem. Az attól függött, hogy ki mit akart szőni. Volt, hogy csak tiszta kendert, kenderen kendert szőttek. Ez volt a csöpüvászón. Volt, hogy kenderen pamukot szőttek és olyan is hogy pamukszálat vetettek fel, és pamukkal szőtték, ez volt a masina vászon. Ezekből lettek a díszesek, mikor mentek kerülőbe. Vitték a poszítot. Volt, aki egy hét alatt megszőtte az egy felvetést. Akkor aztán újból fel kellett vetni. Ezt mindig nagyon pontosan kellett megcsinálni. Kellott egy nagyfogú fésű. Egyik hajtotta a hengert, a másik meg jó erősen tartotta alul. Mert az úgy lett leszedve, mint mikor a hajat fonják. Szépen elegyengették és szorosan tartották, nehogy véletlenül egy is meglazuljon. Ketten végeztek, az egyik fogta, a másik húzta át először a nyüstön – mindig kettő nyüstön – és utána a bordákon. A bordákon egy hosszú késsel húzták át, aminek olyan gömbölyű volt a hegye, majdnem, mint egy horgolótű, csak lapos volt.

A leszőtt vásznat közben nem vágták le, csak a végén, amikor már annyira sok volt, hogy nem lehetett tovább szőni.

Mikor vágták le, mindig mondtak valamit az öregek, hogy mért vágják el. "Elvágjuk a torokgyíkot, elvágjuk a betegséget."

– A szövőszéknek a lelke a nyüst és a borda, ezek idővel elhasználódtak. Hogyan pótolták? Volt, aki értett a nyüstkötéshez, borda készítéshez?

– A nyüstöt úgy kötözték. Volt hozzá egy lapos deszka, azon készítették. Takács bütyöknek mondták és azzal kötözték meg. Két deszka volt, hogy egyforma legyen. Amikor felszedték a szövőszékre a nyomdikóhoz kötötték. Nyomdikónak mondták, ahogy a lábunkkal váltottuk a nyüstöket. A bordából volt fém és nádból készült is, amit úgy vettünk. Attól függően, hogy mit szőttünk, a finomabbhoz nádból.

– Itt a faluban is voltak, akik készítették bordát?

Nem. Azt a vásárban vettük a bordakészítőktől. Kinek milyen kellett. Megvolt, hogy hányas, attól függően kinek milyenre volt szüksége. Meg a rokonságban is cseréltük egymás között. Megvolt a száma. Nyolcas, tízes. A tízes az már finomabb volt, sűrűbb, általában nyolcast használták.

– Nem csak sima vásznakat szőttek, hanem mintásat is. Gyakori volt a csikos. A csikritmusoknak volt valami szabálya?

– Nem, mindenki csak kedve szerint szőtte. Ahogyan az ember gondolta. De a bonyolultabbakat számolták, mint a keresztszemeseket. Éppen úgy csinálták, előre eltervezték. Leszámolták a szálakat, és akkor fölszedték pálcákra. Én ilyeneket nem csináltam.

– Akkor a mintásakat ki szőtte?

– Édesanyám, meg még olyan is van, amit a nagymama. 1900 előtt! Az már több mint száz éves. Szegfűs, csillagos, rozmaringos minták. Ezeket is el kellett tervezni. Én ezekből néztem le és varrtam keresztszömöst is.

– Meddig szőtt? Mikor hagyta abba a szövést?

– Mikor is? Ötvenben, mikor az üzletet, a boltot bezártuk akkor, azután nem értem rá szőni, úgy 60-ig. Mikor a Marikám férjhez ment, utána nem szőttünk. Meghalt a nagymama is. Utána abbamaradt a szövés. Vagyis szőttek még rongyszőnyeget, törölközőket, meg még lepedőt.

– Ugye megvan még a szövőszék?

– Igen megvan, minden kellekkel együtt, fõnn a padláson. A kis Gergely annyira örül neki. –"Dédi semmit el ne adjatok, mert lehet, hogy még nekem szükségem lesz rá"– az annyira kedveli, szereti a régiségeket.

– Ezt jó hallani. Talán még lesz valaki, aki összerakja a szövőszéket, és kipróbálja, milyen nehéz, de örömteli munka volt a háztartás és öltözködés textíliáinak előállítására. Köszönöm a beszélgetést!

Pappné Pintér Ilona

Téli ünnepek Kisújbányán

December elején a Strung családdal beszélgettem arról, milyen téli ünnepek voltak karácsony körül Kisújbányán. Az itt közölt szöveg főként Strung Henrikné (Agátz Ágota) visszaemlékezése. A beszélgetésbe később bekapcsolódott középső fia és menyje is, így az ő emlékeikkel is kiegészül a téli kisújbányai ünnepek képe.

Strung Henrikné 1929-ben született. Így az elbeszélés egy része az ő gyerekkorából való, az 1930-as évekből. Más emlékek menyecske koráról, vagy a Hosszúheténybe költözés előtti pár évről tanúskodnak. Tehát a szöveg nem egy konkrét időpillanatban mutatja be a falu téli ünnepeit, de azok változását sem igyekszik megragadni. Az itt közölt visszaemlékezés csupán egy általános képet kíván adni arról, hogy milyen karácsonyi körüli téli ünnepek és szokások voltak Kisújbányán a múlt században. Éppen ezért, a naptár szerint követi végig ezeket András naptól Vízkeresztig. Ezzel bepillantást nyújtva az út hiányában hegyek közé elzárt kis sváb falu téli ünnepeibe, szokásaiba, melyek az 1970-es évek elején a falu elnéptelenedésével megszűntek, ám a mai napig Hosszúhetényben élő kisújbányaiak emlékeiben még élnek.

Téli ünnepkörnek nevezhetjük ezt az András naptól Vízkeresztig tartó időszakot, melynek kisújbányai ünnepeiről, szokásairól jelen írás igyekszik számot adni. Ide tartoznak az egyházi eredetű szokások mellett az évkezdésre, téli napfordulóra vonatkozó szokások is. Ezeket sokszor nehéz pontos dátumhoz kötni, mert eltérő területeken különböző napokhoz kapcsolódhattak. Az időszak kezdetét is eltérő napoktól számították, ami lehetett Katalin nap, András napja, vagy Luca nap. Strung Henrikné András napját kapcsolja elsőként a karácsonyhoz. Ez a nap a magyar nyelvterületen is a legjelentősebb házasságszóló nap volt, és ekkor kezdődtek a disznóvágások.

Az adventi időszak elsősorban a karácsonyi előkészület négyhetes időszaka. Ám jellemzőek voltak ekkor különböző termékenységvarázsló, időjárás varázsló stb. szokások, melyekkel igyekeztek elősegíteni a következő év sikerét a földművelésben, állattartásban, és az ember egyéni életében. A "vesszőzésnek" vagy más néven "aprószentekelésnek" Kisújbányán is megvolt a maga változata. Karácsony körül gyerekek járták körbe a házakat. Virgáccsal hármat csaptak a háziakra, hogy egészségesek legyenek. Az egész Dunántúlon elterjedt volt a kifordított bundában, lánccal a derekán járó Mikulás, melynek alakja sok helyen összeolvadt a jóságos, ajándékot hozó Miklós püspök alakjával. Kisújbányán még az elköltözés előtti utolsó években is mindig beöltözött valaki ilyen láncos Mikulásnak. Ha szükség volt rá, kicsit megfenyegette a gyerekeket, de az ajándékot is ő hozta.

Ádám Éva napján sok helyütt szokás volt, hogy nap közben böjtöltek. Nem, vagy csak nagyon keveset ettek. Kisújbányán ebédre esetleg téstát főztek, de rendes ételt csak az éjfélti mise után járt. Magyarországon

jellemzőek voltak ezen a napon a jövő évi bő termést elősegítő szokások, ám ilyen példákra Strung Henrikné nem emlékszik. A karácsonyfa állítás új szokásnak számít. Az 1920-as, 1930-as évektől kezdtek hazánkban fenyő karácsonyfát készíteni. Az ajándékozás ugyanígy új szokás. Sokáig csak a gyerekek kaptak kis ajándékot. Ahogy Kisújbányán, magyar területeken is volt példa arra, hogy a karácsonyfát és az ajándékot a Jézuska hozta, akit egy (vagy több) beöltözött falubeli ember személyesített meg, ahogy a Mikulást is.

Az Agátz család Kisújbányán 1934. szeptember 2-án. Agátz József, Agátz Józsefné (Szemmelrock Anna) Két kislányuk közül a nagyobbik Agátz Ágota (későbbi Strung Henrikné), a karonülő Agátz Anna.

Újévkor pedig a gyerekek jártak köszönteni, újévi jókívánásokat mondani, amiért cserébe egy kis pénzt kaptak. Az utolsó nap, amiről Strung Henrikné is beszélt a téli ünnepek kapcsán az Vízkereszt, más néven Háromkirályok napja. Ez a nap, január hatodika, a karácsonyi ünnepkör zárónapja, és egyben a farsang nyitónapja. Sok helyen, így Kisújbányán is ekkor bontották le a karácsonyfát, és ezen a napon jártak házról házra a Háromkirályok, akiket nagyobb falubeli gyerekek személyesítettek meg. A kutatók úgy gondolják, ez egy dramatikus jellegű szokás volt, aminek már inkább csak ünnepköszöntő, adománykérő változatai éltek a múlt században.

Strung Henrikné: Ilyenkor karácsony előtt, már

András napkor ("andresztag") volt Szentlászlón mise. November 30-án volt András ünnep. Nálunk minden jelentősebb névnap ünnep volt. És hát akkor is mindig voltak már disznóvágások.

A készülődés már advent első vasárnapjával kezdődött. Adventi koszorú nem volt, csak a templomban. Az első adventi vasárnaptól, minden héten a mise előtt egy gyertya meg lett gyújtva, és egész mise alatt égett. A koszorút fenyőből készítették, és hosszú, vékony, fehér gyertyák voltak rajta.

Mikuláskor ("niklasztag") minden gyerek kitétte a csizmáját az ablakba, és abba lett berakva az ajándék. A faluban mindig beöltözött valaki Mikulásnak. A gyerekek úgy féltek, úgy bújtak tőle, hogy csak. Meg lett mondva neki, hogy ez a gyerek kicsit rossz, az a gyerek kicsit rossz, és kicsit meg kell fenyegetni, hogy szót fogadjon. Ahol nem volt ilyen, ott csak belerakta a csizmába az ajándékot, és továbbment. Narancs, alma, ilyesmi volt az ajándék. Banán akkoriban még nem volt, arra nem emlékszem.

Strung Nándorné: Tudom, hogy az iskolában, az utolsó években apukám volt a mikulás. Az biztos, hogy nem piros ruhában volt. Valami kabát volt rajta, ami belül szőrös. Gondolom ilyen a juhászoknak lehetett. Lánc volt átkötve a derekán, és ahogy ment, a lánc zörgött. A fején meg valamilyen kucsma volt, és szakáll kenderkócból, vagy miből. Nem tudtuk, hogy ő az. Hát persze, hogy nem tudtuk. És akkor ő osztotta ki az ajándékot a gyerekeknek. Én sárga csoki lópatkót kaptam, és egy lóhere volt rajta. A két öcsém meg kis csoki gitárt kapott. Anyu Pécsváradra vitte a túrót, tejfölt, és onnan hozta ezeket a dolgokat. Ez volt a legutolsó Mikulás onnan, ami úgy megmaradt bennem.

Strung Henrikné: December 8. Mária ünnep volt. Ilyenkor senki nem dolgozott semmit, mindenki ünnepelt. Ekkor mentünk Szentlászlóra gyónni az adventi, a karácsony előtti szent gyónást. Az öregeknek szokott csak átjönni ezért a pap Kisújányára.

Karácsony előtt három vagy négy nappal mentek a gyerekek virgáccsal minden házhoz. Mondóka volt, hogy "maradj egészséges", és háromszor ütöttek mindenkire. Az a gyerek, aki már tudott járni az elment, mert kapott egy kis pénzt.

A karácsonyi készülődést már egy héttel előbb mindig elkezdtük. Minden ki lett takarítva, és vágtak karácsonyfát. Volt annyi fa az erdőben, hogy mindenki hozott magának, amikor megjött a karácsony. Az egyik innen, a másik onnan. Mindenki olyat hozott, amit a közelben talált. Nem úgy volt, mint most, hogy az emberek megveszik. Akkor nem volt szokás, hogy a házakat díszítették volna. Minden háznak zsalugáteres ablakai voltak. Abba raktak fenyőágot. De nem volt rajta semmi, csak a fenyőág maga. Három szobás, hosszú házak voltak, és a karácsonyfa általában az egyik szobában volt az asztalon. Ádám Éva napján ("krisztag") díszítették fel. Akkor már reggel készen volt a karácsonyfa. A gyerekek nem tudhatták meg, hogy a karácsonyfát nem a Jézuska hozza. Ezért elküldték, vagy elvitték őket a szomszédba, rokonokhoz, ahol már nem volt kisgyerek. Emlékszem, minket a húgommal elküldtek a boltba, és a nagymamához. Hogy nézzük meg, mit csinál a nagymama. A gyerekek már egész nap izgultak. Dísznek sütöttünk mindig habkarikát, vagy linzer karikát. A diót becsom-

magoltuk celofánba, és lett sárga dió, fehér dió, piros dió. Nem vettünk sok cukrot, csak annyit, hogy egy kicsi legyen. A háború alatt nem lehetett kapni szaloncukrot. Akkor kenyérhéjat vágtunk konckára, és azt csomagoltuk be helyette. Nem dobtuk el a papírt, mindig elraktuk. Ha nem tudtunk elég cukrot venni, akkor még abba becsomagolhattunk valamit. Olyat is csináltunk, hogy cukrot pirítottunk, és aprított diót tettünk bele. Kézzel formáztuk gömbölyűre, és ezt is becsomagoltuk.

Strung Nándorné: Mindig ugyanaz a szaloncukor volt. Rózsaszín, fehér, meg barna. Amikor az ember egy barnát kifogott, az volt a legfinomabb, a csokis. Én nem emlékszem rá, de anyu mesélte, hogy otthon is csináltak szaloncukrot. Valahogy főzték, lisztbe vájtak kis lyukakat, és abba öntötték. Attól lett megfelelő alakja. Amire én emlékszem, hogy egy nagy vājlingban puszedlit készítettek. Akkor hetekig minden reggel puszedli volt a reggeli. Vágták a papírt, és becsomagolták fóliába. Mikor Heténybe költöztünk, még akkor is azt csináltuk, hogy a szaloncukor külsejét, azt az alufóliát kisimítottuk, beraktuk könyvbe, és gyűjtöttük. Volt olyan könyv, ami teljesen tele volt szaloncukor papírokkal. Mert hát Kisújányán azt láttuk, hogy ez még valamire jó lesz. De azóta már mindenki veszi.

Strung Henrikné: 24-én este, mikor már kezdett sötétedni, mindig jött a Jézuska. Valaki beöltözött és ment házról házra. Egy-két család összebeszélte, hogy na, az idén ki lesz a Jézuska? Volt, hogy három, négy is volt, mert egy az egész falut nem tudta volna végigjárni. Teljes fehérbe volt öltözve, és túll volt az arca előtt, hogy a gyerekek ne ismerjék meg. Kis csengővel csilingelt, és énekelte a Csendes éjt az ajtóban, csak persze németül. Kérdezte, hogy bejöhet-e a Jézuska? Jó gyerekek voltunk? Amikor bejött, le kellett térdelni és a Mi atyánkat kellett imádkozni. Aki nem tudott imádkozni, az nem kapott semmit. Ezek úgy letérdeltek sorba, hogy csak. A felnőttek közben figyelték, hogy a gyerekek hogy csinálják, meg hogy a Jézuska ("kriszkind") hogyan osztja ki az ajándékot. Mert ajándékot és a karácsonyfát korábban a szülők már kiadták a Jézuskának, és ő hozta be. Az ajándékot kosárban hozta. Majdnem mindenkinek volt nyári konyhája. Általában már korábban oda kivitték az ajándékot, és a Jézuska onnan hozta be. Hát akkoriban nem volt ilyen ajándékozás, mint most. Volt egy kis narancs, egy kis körte, egy kis dió egy kis alma, egy kis cukorka.

A gyerekeknek nem szabadott megtudnia, hogy nem a Jézuska hozza a karácsonyfát és az ajándékokat. De mégis volt, hogy felismerték, ki öltözött be. Emlékszem, hogy a gyerekeim egyszer felismerték. Nem emlékszem melyik fiam mondta, hogy hát ez a szomszéd volt! Megismerték a szomszéd cipőjét. Mondták, hogy hát ez biztos az volt, mert ugyanabban a cipőben volt, mint délután.

Éjféle misére Püspökszentlászlóra mentünk. Mindenki elment, hacsak nem volt otthon kisgyerek. Megbeszéltek, hogy ekkor és ekkor van indulás, és fönt az erdő szélén összejöttünk. Emlékszem sokszor nagy hó volt, de akkor is mentünk. Karácsony első napján is Szentlászlón volt a mise, második nap Kisújányán. Karácsony első napján vacsorára jöttek a komák, és a gyerekeknek ajándékot hoztak. Karácsonykor ők jöttek hozzánk, húsvétkor mi mentünk. Volt olyan, akinek a keresztapja vidéki volt, mégis visszajött ilyenkor. Nem vettek drága ajándékot. Mindenki

annyit, amennyit tudott. Sokszor meg lett beszélve a keresztszülőkkel, hogy éppen mire lenne szükségük a gyerekeknek, és akkor ők azt vettek. Az volt a szokás, hogy ha a gyerekeknek ajándékot adtak, akkor azt nem csak úgy odaadták, hanem ahová elmentek, ott megvendégelték őket. Az idősek ilyenkor összejöttek, sokáig beszélgettek, de a kicsi gyerekek már fáradtak voltak. Sokszor lefeküdtek az ágy végébe, a dunyhába, és elaludtak.

Strung Nándor: Örültünk az ajándéknak. Volt olyan, hogy karácsonykor a keresztapámék focilabdát vettek. Ugye a hó az fehér volt, a foci barna, jól látszott a hóban. Egész este kint voltunk labdázni.

Strung Henrikné: Egyszer emlékszem, hogy ők is hoztak a mi gyerekeinknek talicskát, meg én is vettem az övéknek. Jöttek hozzánk karácsonykor, elég sokáig, éjfélig, két óráig beszélgettünk. S mikor mentek haza, kérdezi a komám a Spáth Péter bácsi, hogy ő hogy vigye haza ezt a két talicskát? Emlékszem, hogy spárgával összekötöttük őket, és a nyakába akasztottuk. Így mind a két oldalon lógott neki egy talicska, amit vitt haza a gyerekeknek.

Karácsony másnapján vendégségbe mentek az emberek. Mindenkinek volt rokona a faluban. Így hol az egyik helyre mentek, hol a másik helyre.

Ádám Éva napján napközben nem szabadott enni. Esetleg egy kis tésztát főztek. Csak az éjféle mise után kaptunk kolbászt, meg disznóvágási ételeket. Karácsonykor mindig tyúkhúsleves volt. Utána sült hús meg rántott hús, fokhagymamártással (*"knóblszósz"*) vagy paradicsommártással. Meggy mártást akkoriban nem nagyon készítettek, pedig sok meggy volt. Tojás is volt bőven, úgyhogy mindig volt sütemény. Mikor én még lány voltam, akkor csak piskótát sütöttek. Azt megtöltötték, és kész volt. De amikor már férj-

hez mentem, másik süteményeket is csináltunk. Karácsonykor mindig volt bejgli és linzer tésztákat is készítettünk. Különleges sütemények nem nagyon voltak. Aztán Újévkor meg a gyerekek mentek az egész családba újévet köszönteni.

Január hatodikán, Vízkeresztkor (*"hejliktdrajkónig"*) kellett a karácsonyfát lebontani. Addig semmit nem szabadott leszedni róla, de még a cukrot sem. Aznap járták a falut a háromkirályok. Volt három illető, aki három királynak be volt öltözve. Nagyobb gyerekek, talán tizenhat évesek, akik már nem jártak iskolába. Azok minden házhoz odamentek, és énekeltek. Csillagot vittek, amit valahogy papírból készítettek. Mert nem volt akkor úgy, hogy mindent megvesz az ember. Ezt mind a gyerekek csinálták azért, hogy kapjanak egy kis pénzt.

Szép volt ez nagyon! Sok ilyen hagyomány volt. Persze ahányan vagyunk, annyi félére emlékszünk. Azt szokták mondani, ahány ház, annyi szokás. És ahány település, annyi szokás.

Csajkás Júlia
néprajz szakos hallgató

Irodalom:

Dömötör Tekla: Magyar népszokások. Corvina Kiadó, Budapest, 1972

Dömötör Tekla: Naptári ünnepek - népi színjátszás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 152-208.

Dömötör Tekla: A népszokások költészete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, 9-38.

Magyar Néprajz VII. Folklor 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Főszerkesztő: Dömötör Tekla, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990

Ujváry Zoltán: Népi színjátékok és maszkos szokások. Multiplex, Debrecen University Press, Debrecen, 1997

Kisújbányai iskola tanulói az 1937-38-as tanévben Kishonti József tanítóval. A tanító úrtól balra az ötödik kislány Agáts Ágota, Strung Henrikné.

Mesélő papírok

Szilvási Zoltánné ezúttal a hosszúhetényi Plébániakönyv lapjairól jegyezt le érdekes múltbéli dolgokat. Schmidt Béla plébános majd száz évvel ezelőtt papírra vetett sorai szomorú képet festenek településünk akkori viszonyairól.

VIII. Egészség-ügy

21. Spanyol járvány fellépése

1918. nyarán a háború mellé egy szörnyű veszedelmes járványos betegség szegődött társul a sokat szenvedő Európa megrontására. Ez volt az ú.n. spanyol járványos kór, mely pár hónap alatt végig száguldott Európán és a front mögötti népet úgy pusztította, mint az ágyú a front határait.

Az orvosok az ismeretlen betegséggel szemben tehetetlenek voltak és mert a legtöbb orvos katonai szolgálatot teljesített, fáluhelyen a betegek többnyire orvosi segély nélkül maradtak, ezért igen nagy százalékuk esett a járvány áldozatául. Ha valakinek amúgy is volt szervi baja, különösen ha a tődő, a szív meg volt már támadva, vagy ha a láz vérhassal komplikálódott, a halál biztosan bekövetkezett.

A hosszúhetényi Plébániában október elején keletkezett a betegség és december végéig bejárt minden házat, családot. Megtámadta az öregeket úgy, mint a fiatalokat, senki sem képezett kivételt. Az egész Plébániában alig volt néhány ember, akit a betegség le nem gyűrt, legfőljebb egyik-másik kisebb mértékben kapta meg. Voltak házak, ahol minden családtag egyszerre fekiüdt és akadt olyan család is, ahol három haláleset fordult elő.

Októbertől december végéig meggyóntattunk kb. 45 spanyol beteget és a járványban meghalt 22 beteg.

A másik egy plébániakönyvbe ragasztott ujságcikk másolata, amely templomunk újraszentelését örökíti meg 1943-ban. (*Dunántúli napilap 1943. nov. 4. csütörtök*) Kérjük olvasóinkat, ha hasonló "mesélő papírokra" bukkannak, osszák meg velünk!

Gyönyörű ünnepre virradt a Hármashegy tövében fekvő Hosszúhetény község. Október 31-én tiszta verőfény özönlött el hegyen-völgyön. A szomszédos falvakból sok száz rokon, jóbarát és ismerős kereste fel a hetényieket, hogy tanúi lehessenek a templomszentelés ünnepének.

A Szent István korabeli községnek a harmadik temploma a mostani szép barokk templom, melyet a község híveinek áldozatossága szépen kifestett és felújított fennállásának 200. évfordulójára.

Virág Ferenc megyéspüspök, aki kísérettel érkezett a községbe, személyesen végezte a templom megáldását. Nagy elismeréssel szölt Gebauer Ernő hatalmas freskóiról és Öry József festőmester lelkiismeretes munkájáról.

A templom megáldása után a megyéspüspök ünnepi nagymisét mutatott be. Szentbeszédét így kezdte:

– Szívesen jöttem a megújult templomot megszentelni. Tettem, hogy emlékezetessé tegyem ezt a napot. 1741-ben szentelték fel ezt a templomot Szent Miklós püspök tiszteletére, de nincs család a községben, amely megőrizte volna hiteles emlékét, hogyan történt, s milyen volt akkor a falu. Sok minden megváltozott kétszáz év alatt, de nem változott a templom, s nem változott a vallás, melynek ápolására épült..

A plébánia hívei köszönetet mondtak a főpásztor-nak, hogy emlékezetessé tette a szépen felújított templomuk kétszázéves ünnepét.

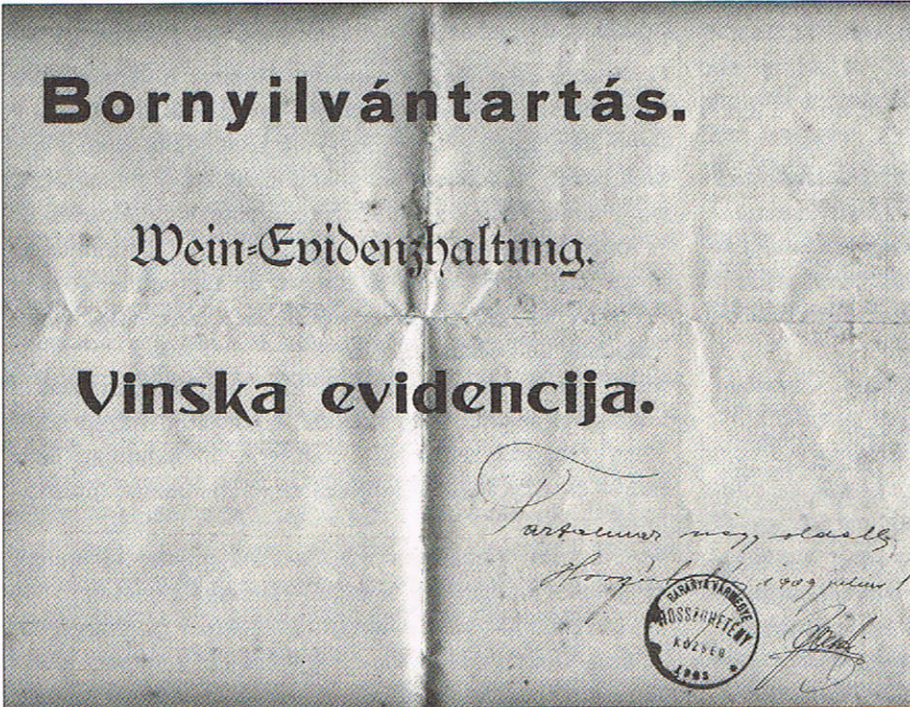

Tépett papírkép 1927-ből. Szüreti mulatság résztvevői az Eckhart kocsmá (korábban Thomatz-vendéglő) előtt.

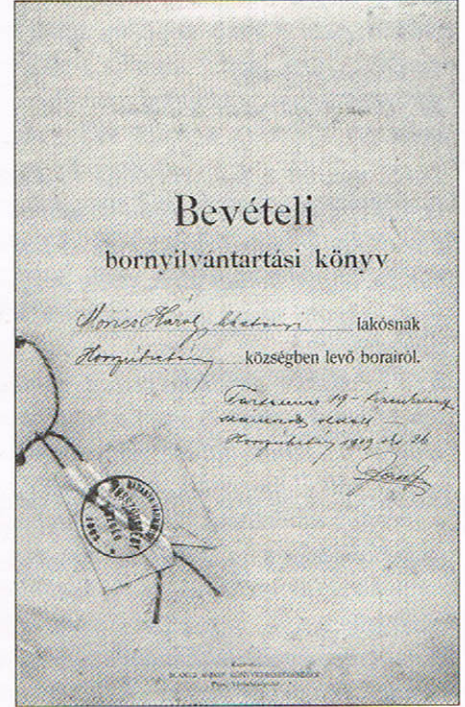
Kinek van?

Kinek van még hasonló fotója, háború előtti levele, nyugtája, pénzügyi dokumentuma, gazdálkodással, földdel vagy hetényi egyesületekkel kapcsolatos régi irata? Ki őriz hetényi, kisújbányai, püspökszentlászlói falurészletet ábrázoló régi fotót, rajzot, képeslapot? Kinek van régi lakodalmas csoportképe? Van-e még valakinek dokumentuma a régi mozizásról, a sportról, a vendéglőről, malmokról?

Kérjük, adja kölcsön egyesületünknek, hogy kiadványunkon keresztül más is megismerhesse őket!

Bornyilvántartási dokumentum fedőlapja a múlt század elejéről három nyelven, Hosszúhetény pecsétjével. Kézírással: "Tartalmaz négy oldalt. Hosszúhetény, 1909. július 1". Olvashatatlan aláírás...

Másik fajta nyilvántartás. "Móricz Károly h. hetényi lakósnak Hosszúhetény községben levő borairól"

Hetényi látkép előtérben a Kajdy- malom épületével, háttérben az Ikeraknák tornyaival az ötvenes években.